

Az internet mint anarchia

Szólásszabadság és internetetika

Az internet valószínűleg az első olyan globális kommunikációs hálózat a történelem során, amelyben az anarchista vízió megvalósul: központi vezetés nélküli közeg, olyan önkéntes csoportok, közösségek és egyének tere, akik olcsón és önként vállalt vagy egyáltalán nem hierarchikus viszonyokban találják meg egymást. Az internet túl van az államon és globális anarchista közösséget alkot? Nincs egyértelmű válasz, mert az internet felhasználói részben államok jogrendszerére támaszkodnak, részben kibújnak az állam központosított szabályrendszere alól. Milyen értelemben tekinthető hát az internet olyan hálózatok hálózatából álló közegnek, amelynek felhasználói valamilyen egységes szabályrendszert tartanak szem előtt? E tanulmány azt vázolja, hogy milyen etikai és politikaelméleti kérdések merülhetnek fel az internet mint a felhasználói önszabályozás és mint a hálózati önképviselő potenciáljának tárgyalása során. Hogyan lehet egyáltalán megalapozni azokat az etikai fogódzókat, amelyek az internet felhasználóit óriási etikai különbségeik ellenére összetartják? Van-e közös politikai érdekük az internet felhasználóinak? Az internet bizonyára sosem fogja az államiság alakját öltetni, de teret nyújt politikáknak, és – mint felhasználói közösségek felülete – saját politikai valósággal is rendelkezik. Az elemzés célja nem holmi online etikai kódex vagy érdekképviselői modell kidolgozása, hanem olyan szempontok megfogalmazása, amelyek bármilyen közös online normatív cselekvési rendszer, illetve az internet-felhasználók politikai önmegfogalmazása során egyáltalán felmerülhetnek.

Bevezetés

A szólásszabadság törvényes és politikai kerete nemzetállamokban jelent meg. Elvrendszere, amely magában foglalja a kommunikációs jogokat (a kifejezés, a gyülekezés és az egyesülés szabadságát), továbbá általánosabb értelemben mind az önkifejezés, mind az egyén információhoz való jogát, bő három évszázada alakul az euro-atlanti civilizációban. Első jogi dokumentumai közé sorolandó a Dicsőséges Forradalmat követő években a Bill of Rights (1689) és a License Act Angliában (1695), a francia forradalom nyomán megszülető Egyetemes Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata (1793) és az Amerikai Alkotmány Első kiegészítése (1791). A modern forradalmak e korszaka a feudalizmus lezárásaként egyszerre hordozza a modern polgári (és röviddel azután a tömegjellegű) társadalmak domináns színrelépését, a felvilágosodás filozófiai hagyománya nyomán az önkifejezés és a tanulás jogának eszméjét, valamint azt az ipari/technológiai átalakulást, amely már a 19. század első felében lehetővé tette a tömegsajtó megjelenését.

Lényeges eleme ennek a folyamatnak, amely 1848-ra Közép-Európát és ezen belül Magyarországot is elérte, hogy a szólásszabadság (és persze ehhez kapcsolódva a sajtószabadság) törvényes és politikai védelme nemzetállamok határain belül alakult ki, de használata mára jócskán túllépte e kereteket. Bár jórészt még ma is konkrét államok konkrét törvényei szabályozzák a szólásszabadság mértékét és módját, a médiafolyamatok jelentős része már inkább globálisan zajlik. A szólásszabadság törvényes és politikai (egszersmind gazdasági és szakmai) feltételei a 20. század nyolcvanas éveig túlnyomórészt államok által szabályozott területeken valósult meg. Az első – elég korai – ezzel ellentétes folyamat a távíró (1840-es évek), majd a rádió (1920-as évek) megjelenése volt. Ezekkel az eszközökkel ugyanis már egy adott állam területén túl is lehetett jeleket kibocsátani. De e korai technológiákat még nagyrészt államok törvényi és gazdasági monopóliumai irányították. A nagy változás tehát még mindig nagyon friss, az elmúlt három évtizedre tehető. Ilyen volt először a kábeltelevíziós szolgáltatók megjelenése, amelyek rengeteg műsort kezdtek külföldre szórni, majd ennek kíséretében a médiatulajdonlás deregulációs tendenciája, végül az online kommunikáció, amely egyedülállóan ország feletti kommunikációs közeg.

Az internet mint hálózatok normatív szempontból releváns hálózata

Ez a rövid történeti áttekintés rámutat arra, hogy a szólásszabadság – bár egyetemes eszme –, eredetileg államok törvényeinek szigorú keretein belül működött, ám az 1980-as évektől kezdve a fent említett folyamatok gyorsuló ütemben feszítették szét ezeket a kereteket. És bár a szólásszabadság egyetemes elve ezáltal sosem látott mértékben kezdett beteljesülni, az így létrejött globális kommunikációs rendszer még ma sem rendelkezik a korai sajtótörvényekhez hasonló mértékű szabályrendszerrel (Bartóki-Gönczy 2014). Globálisan használjuk a médiát, miközben e használat globális szabályai még kuszák. Szabályrendszerünk ugyanis még mindig inkább államok törvényes keretein belül működtetik azt a médiát, amely az állami határokon már jócskán túlnőtt (Price 1998). Monroe E. Price az 1990-es évek közepén ezt a diagnózist még csak az audiovizuális médiára értette, de Ulrike I. Heinrich és Rolf H. Weber közel két évtizeddel később már kimondottan az online médiáról állapítja meg, hogy a három leginkább visszatérő terület, amelyen a számos nemzeti és nemzetközi médiaszabályozás nem jut egyezsége, a tulajdonlás, a szűrés (tűzfalak, szűrőprogramok) és a cenzúra (Heinrich & Weber 2014).

Egyetlen korábbi médiumban sem volt a felhasználó ennyire szabad és ugyanakkor ennyire veszélyeztetett. Bár az interneten a felhasználó a médiatörténetben korábban sosem látott mértékben élhet a szólás szabadságával (határok nélkül léphet kapcsolatba emberekkel és juthat hozzá tartalmak ezreihez ingyen), az egyén és a vállalkozás szabadságát támadó kommunikációs terrorizmus különféle formái – az internetes gyűlöletbeszédétől az adatok elkobzásáig és az életveszélyig fokozható zaklatásig – ugyancsak példátlan mértékű kiszolgáltatottságot jelentenek a korábbi médiához képest (Bayer 2005, MacKinnon 2012). Ezek a sérelmek alapvetően a jog, a biztonság és az erkölcs érdekeivel szemben keletkeznek (Heinrich & Weber 2014).

Az internet politikaelméleti megértése két probléma megkülönböztetését követeli meg. Egyrészt az internet mint kommunikációs közeg hordozója a valós (interneten kívüli) társadalom politikai folyamatainak: úgy is, mint az ezekről szóló hírek egyik mediális felülete (Burján 2010), és úgy is, mint önmagában vett politikai döntések tárgya (Bartóki-Gönczy 2014). Hiszen az internettel kapcsolatban politikai döntések sora születik, miközben maga az internet egyéb politikai döntésekről szóló hírek és viták „kivetítőjeként” is működik. Másrészt tudatában kell lennünk annak, hogy az internet – bár van saját politikai realitása –, nem tekinthető egységes cselekvőnek. Az interneten léteznek az online felhasználói érdekvédelemnek olyan törekvései, amelyek az internet sajátos politikai valóságát alkotják, de az internetet teljes egészében senki sem képviseli, és az internet nem tekinthető egyéni (akár kollektív) cselekvőnek. Amellett érvelek, hogy ez a tény az internet lényegileg anarchikus jellegének következménye, amely éppen politikai valóságának sajátos formája. A felhasználói érdekvédelemkörét mindig az online kommunikáció kontextusában használom, az internetet pedig ennek a kommunikációnak a közegeként, online hálózatok globális hálózataként.

Bár a szólás sosem látott mértékű szabadságának globális médiumaként az internet leginkább a liberális politikai kultúrát gazdagítja, amellet érvelek, hogy az internet lényegi szerkezete miatt mégis inkább anarchista. Az interneten mint politikaelméleti értelemben vett anarchiához hasonlítható globális kommunikációs közegben nincs központi hatalom és törvény, nincs és bizonyára nem is lehet „állam” a szó konkrét vagy elvont szerződéses értelemben. Az internet a nyílt óceán szabad vizeihez hasonlítható közeg, de még ennél is radikálisabban terület feletti. Ezt a „világóceánt” őrtornyok, kisebb és nagyobb hullámokat verő hajók – olykor kalózhajók – tarkítják; és ha időnként sikerül behajózni valamely állam felségvizeire, hajónk legénysége és az utasok akkor is különböző államok polgárai maradnak, egymástól eltérő jogokkal és kötelességekkel, különféle szabályok és szokások szerint élve életüket, még ennek az óceánnak a vizein is. Ahogy már utaltam rá, e világóceánnak, az internetnek és ennél fogva az online kommunikációnak tehát nincsenek központi szabályai, de még központi szokásrendszere is alig. Felhasználói és tartalmi egyszerre vannak jelen mindenütt és sehol, egyes törvények és szabályok hatálya alatt, ugyanakkor más hatalmak által őrzött „területen”.

Robert Paul Wolf már 1970-ben vázolta a közvetlen szavazás utópiáját, amely az anarchista hagyomány értelmében minimalizálná vagy éppenséggel kiiktatná a képviseleti demokráciát és közvetlenné tenné az állampolgári akaratképzés folyamatait. Wolf állampolgára a tévékészüléken keresztül szavazna saját otthonából (Wolf 1970/2009). Az internet korában jóval kevésbé utópisztikusnak ható gondolatkísérlet érdekes politikaelméleti perspektívába helyezi az internetet. A kollektív felhasználói önszerveződés „alulról” induló természetét már a web2 korszaka előtt megfigyelték (Debatin 2002). Bő harminc évvel utópikus vázolata után Wolf szavai visszacsengenek Heinrich és Weber

gondolatmenetében az online felhasználók önképviseleti aktivizálódásáról. A demokrácia átláthatósági és konzultációs elvének sajátosan termékeny talaját látva az online kommunikációban, a szerzőpáros egyenesen a szavazás és az egyéni részvétel lehetőségével játszik:

„A társadalom egészének bevonását elősegítő, új megoldásnak tekintett többszereplős szabályozási modell jövőbeli megvalósítása túlmutat a szabályozásra vonatkozó hagyományos elméletek körén, amelyek alapvető megközelítése szigorú különbséget tesz az állam (közjog) és a társadalom (magánjog) között” (Heinrich & Weber 2014: 287).

Az internet mint kommunikációs közeg bizonyos értelemben maga az anarchia: olyan egyének és csoportok között zajló interakciók sora, amelyeknek átmeneti szabályai semmilyen központi hatalom törvényei alá sem tartoznak. Ennek a helyzetnek előnye az önszabályozás lehetősége (Nádori 2014). Kérdés, hogy lehetséges-e olyan önszabályozási kódex kialakítása, amely egyszerre védi meg az online kommunikálókat szólásszabadságuk (és információszerzésük) gyakorlásában és ugyanakkor mindattól a kártól, amelyet ennek gyakorlása közben egymásnak okozhatnak? Ezek a kérdések nem egy online használati jog kialakítását célozzák, hanem egy lehetséges felhasználói etika alapvonalainak az átgondolását, távlatilag pedig annak végiggondolását, hogy hol húzódnak az online kommunikáció politikai érdekvédelmének határai.

Az internet mint instrumentális szabályrendszer

Mivel az internet felhasználói a lehető legkülönbözőbb értékeket vallják, az első elméleti feladat az internet mint *értékközösség* és mint *érdekközösség* megkülönböztetése. Ebben a megkülönböztetésben nyerhet értelmet az a kérdés, hogy az internet felhasználói túlléphetnek-e a használat pusztán instrumentális szabálykövetési elvein és kialakíthatnak-e olyan bonyolultabb normatív magatartást, amelyben specifikusan mint „internetlakók” jelennek meg. Olyan normatív magatartásról van szó, amely egyfelől nem mond ellent a felhasználó szélesebb életvitelében vallott világnézeti, etikai, esztétikai elköteleződéseknek – sőt annak sem, hogy ezeket az interneten a maga módján képviselje –, másfelől viszont online felhasználói mivoltában egy sajátos normatív rendszer követőjévé teszi.

Az *értékközösség* az erkölcsi és esztétikai értelemben vett jó és szép azonos tartalmait feltételezi. Az *érdekközösség* ezzel szemben – a jelen kontextusban – az internet felhasználói tevékenységében osztozók formai együttműködését jelenti. Ebben az értelemben egy saját honlapot működtető vallási csoport, egy tudományos kutatóintézet és egy társkereső vállalkozás egyenlő jogú felhasználó az interneten, alapvető erkölcsi elköteleződéseiktől teljesen függetlenül. Vagyis a webshopok és a vásárlók, a reklámozók és a reklámözön által zaklatott felhasználók, a nyilvános adatlisták és az adathalászok és rengeteg további ellentétesen motivált felhasználó jogi és etikai ellentéteit áthidalja mindannyiuknak az az egybeeső saját szándéka, hogy a többi felhasználó előtt becsületes felhasználónak tűnjünk. Nyilván egyetlen webshopcsaló sem fogja magát webshopcsalóként reklámozni. Evidensnek tűnik tehát, hogy létezhet valamilyen általános online felhasználói érdekközösség. De ez nem azonos az azonos értékeket vallók közösségével. Az internet felhasználóit összekötő normativitás tehát első sorban *instrumentális*; olyan szabálykövetési módokat ír elő, amelyek lehetővé teszik, hogy valaki felhasználó maradhasson, de azt már nem írják elő, hogy ezt a lehetőségét milyen tartalom megjelenítésére használja.

Az internet mint az online felhasználók (n)etikai szabályrendszere

Ha az internetfelhasználók instrumentális szabálykövetését közelebbről vesszük szemügyre, megtalálhatjuk az érdekközösségen túlmutató normativitás lehetőségét. Ebből a perspektívából válik láthatóvá a felhasználók egymáshoz való viszonyának *szimmetrikus* jellege. Ha például valaki írásművet alkot és feltölti azt az internetre, mert azt szeretné, hogy minél többen olvassák el, nyilvánvalóan érdekelt abban, hogy a tárhely, ahol ezt egy elképzelt célközönség

számára elhelyezi, hiteles és elérhető forrásnak tűnjön. Például megpróbálja személyes tárhelyét valamilyen nagy presztízsű intézménnyel összefüggésbe hozni, vagy neves kritikusok korábbi műveiről írott pozitív bírálatait is elhelyezni új alkotásának környezetében. Ugyanakkor ha ő maga szándékozik hasonló írásműveket megtalálni az interneten, akkor az olvasó szempontjából fog úgy eljárni, ahogyan szerzőként elképzelte a lehetséges olvasót, aki hitelesnek tűnő forrást keres. A tartalmat feltöltő és tartalmat letöltő felhasználó perspektívaváltása rámutat azokra az érdekmoozzanatokra, amelyek a forrás hitelességét szavatolhatják. Az érdek érvényesítése tehát a saját *hitelesség* megteremtésével kapcsolódik össze a feltöltő oldalán és a keresett forrás hitelességének megtalálásával a letöltő, tartalmat kereső személy oldalán egyaránt.

Na mármost a *hitelesség* nem tekinthető pusztá érdekmoozzanatnak, hanem értékmozzanatok kezdeteként is felfogható. Az internet mint érdekközösség tehát a felhasználói (tartalomfeltöltői és -letöltői) magatartás által lép túl önmagán mint csupán érdekközösségen és talál rá a felhasználói információcserék szimmetriájában olyan normatív szabálykövetési mozzanatokra (például a hitelesség ezen kétoldalú megteremtése révén), amelyek az ő számára nem világnézetileg, erkölcsileg vagy esztétikailag, hanem csakis mint internetfelhasználó számára *értékek*.

Az internet mint az online felhasználók politikai közössége?

Láttuk, hogy az instrumentálisan önszabályozó *érdekközösségből* a szimmetrikus felhasználói tevékenység elkerülhetetlen hitelorientáltsága következtében egy sajátos internetes *értékközösség* alakulhat ki. Ez az értékközösség a hitelesség közös értéke nyomán olyan további értékekhez juthat el, amelyek mind az online felhasználói magatartás kontextusában lesznek fontosak, nem pedig különféle világnézeti kontextusokban. Ilyenek lehetnek a felhasználói magatartás sajátos kontextusaiban jelentkező őszinteség, pártatlanság, diszkréció, kölcsönösség stb. Jelenleg csak a hitel tűnik számomra olyan specifikus értéknek, amely a szigorúan online felhasználói kontextusokban magától értetődően megjelenik, mint a *netika* összetevője.

Az internetfelhasználók viszonyrendszerének további normatív szakasza lehet a felhasználói érdekközösség politikai önmegfogalmazásának valamilyen formája. Az interneten rengeteg olyan közösség „él”, amely sajátos, az online léttől független értékek és érdekek mentén szerveződik (pártok, klubok, egyesületek stb.). Bármennyire elviselhetetlenül hangzik, egy merényletet szervező terrorista csoport alapján véve ugyanúgy lehet jogos felhasználója az internetnek, ahogyan egy szakdolgozatot író egyetemista.

Az online kommunikáció érdekvédelmének számos sejtje jött létre az utóbbi időben. Egyebek között ilyen: The Electronic Frontier Foundation (USA), Open Rights Group (Nagy-Britannia), Bits of Freedom (Hollandia), Netzpolitik (Németország), La Quadrature du Net (Franciaország), Jibonet (Dél-Korea), ICANN, Internet Governance Forum stb. Ezek különféle szövetségekbe és fórumokba szerveződnek, amelyek közül az egyik a Dynamic Coalition on Internet Rights and Principles. Ez a koalíció dolgozta ki a Charter on Human Rights and Principles for the Internet című dokumentumot, amelynek rövidített változatát az Access Now internetvédő aktivistacsoporttal együtt publikálta 2011-ben. A lista nem új jogokat tartalmaz, hanem nemzetközileg széles körben elfogadott jogok alkalmazását az internetes környezetre. Ezek a következők: 1. Egyetemesség és egyenlőség, 2. Jogok és társadalmi igazságosság, 3. Hozzáférhetőség, 4. Kifejezés és egyesülés, 5. Magánszféra és adatvédelem, 6. Élet, szabadság és biztonság, 7. Sokféleség, 8. Hálózati egyenlőség, 9. Szabványok és szabályozások, 10. Kormányzás. Rebecca MacKinnon jelzi könyvében, hogy az interneten elvárt magatartás ezen alapelveit jelenleg nem lehet maradéktalanul érvényesíteni (MacKinnon 2012). Mégis egyike azoknak a kezdeményezéseknek, amelyek az online önvezérlés globális normatív alapjait keresik.

Nyilvánvalónak tűnik, hogy az internetfelhasználói magatartás normatív vonala az instrumentális, pusztán értékmentes szabálykövetéstől a hitelesség és az ehhez kapcsolódó erények – mint például az őszinteség, a diszkréció, a pártatlanság és a kölcsönösség értékei – mentén elvezethetnek e médium politikai magatartásrendszeréhez. Ez utóbbi a már említett szimmetria felhasználói alaptapasztalatából bontakozhat ki. Vagyis abból a tényből, hogy a felhasználói szerep potenciálisan hol a letöltő, hol a feltöltő, hol az aktív, hol a passzív használati tevékenység alakját ölti. E kétféle felhasználói alaphelyzet folytonosan a helycsere lehetőségét hordozza: mint aktív tartalomfeltöltő, egyben lehetséges tartalomletöltő is vagyok, amennyiben magam is tartalmakat próbálok letölteni, amelyekhez hasonlókat én magam is feltöltök, akár csak azok, akik letöltik azt, amit én feltöltöttem, illetve feltöltötték azt, amit én letöltöttem. Vagyis

elvárásaim mindig a másik felhasználói pólus elvárásait próbálják megjósolni. Ez az a normatív alaptapasztalat, amely az etikai és a politikai magatartás közötti kapcsolatot megteremti, ugyanis folyamatosan a cselekvésem irányának megfordíthatóságára emlékeztet. Ez a normatív alaptapasztalat anélkül kapcsol össze potenciálisan az összes többi felhasználóval, hogy bármilyen szélesebb értelemben vett világnézeti, erkölcsi vagy esztétikai elköteleződésben kellene velük osztoznom; csakis mint „internetlakó” képzelhetem el és várhatom el, hogy az összes többi felhasználó is anticipálja (kitalálja) a lehetséges helycserének ezt a normatív szimmetriáját.

A *netizen* (internetes állampolgár) víziójának alapvető célja kell, hogy legyen az internetfelhasználóknak mint internetfelhasználóknak a politikai érdekképviselése egy olyan globális hatalmi valóságban, amelyben magánvállalkozások, államok és egyének egyaránt kapcsolatba léphetnek a felhasználóval.

Elképzelhető, hogy az internet anarchiához hasonlítható szerkezete fennmaradhat és csoportok, egyének és államok valamilyen laza szövetségét alakíthatja ki, amelyben világos sorompók jelzik a ki- és a belépés határait. Az is lehet, hogy az internet valamilyen módon előbb-utóbb centralizálódik. De alapvető látnunk, hogy az internet esetében bármilyen központi hatalmi rendszer kialakulása sokkal kevésbé tűnik szükségszerűnek, mint a valódi társadalmak esetében, amelyek központi hatalmakkal rendelkező államokban születnek. Az internet természetétől alapvetően idegen a központi vezetés szerkezete (Szűts 2014).

Az internetfelhasználóknak mint etikai-politikai közösségnek a fent vázolt normatív modellje azonban nem oldja meg a két legfontosabb problémát. Először is: ellentétben minden egyéb normatív, akár politikai identitást is vállaló közösséggel, az internet se nem egy olyan társadalmi intézményrendszer, amelyben élünk, ahogyan egy országban élünk, se nem egy adott állam területén, számos más közösség mellett létező közösség. Az internet nem integrálja az egyént holmi állampolgári létbe. Olyan egyesületnek sem tekinthető, amely egy már létező állampolgári közösségen belül működik. Több is, kevesebb is ezeknél. Éppen ezért van mindenhol és sehol. Az internet „sztrádáján” lehetünk járókelők anélkül is, hogy bármelyik „házba” bemennénk, és anélkül is, hogy a valós társadalomban használt lakhelyünket el kellene hagynunk. Az internet használata egy ismételt „ki- és beköltözéshez” hasonlítható (az on- és az offline különbsége magát ezt a mozgást jelöli), miközben különféle közösségi és állampolgári tagságai mindvégig megmaradnak. Azáltal, hogy feljelentkezünk a netre, nem vándorolunk ki, nem kérünk és nem kapunk új állampolgárságot. Sőt ugyanúgy lehetünk egy társadalmi intézmény (iskola, egyesület, párt) Google-csoportjának tagjai, ahogyan bármilyen ilyen valódi társadalmi tagság hiányában is lehetünk Google-csoporttagok. Internetfelhasználói szerepünk tehát egybe is eshet, át is fedhet, ki is kerülhet bármilyen valós, társadalmi csoporttagságot, de akár híján is lehet ezeknek. Azt mondhatnánk tehát, hogy az online kapcsolatok virtualitása (az anonimitás, a fiktív arculat és egyebek) nem párhuzamosak a nem virtuális társadalmi relációinkkal, hanem azokkal összeszővődnek.

Ennek megfelelően a polgártársaink iránti helyes magatartás, az etikai jó és az esztétikailag szép életvitel magánszférában vallott magatartásformáinak John Rawls-tól származó elválasztása nem alkalmazható rá problémamentesen. Rawls egy állampolgári közösség olyan intézményrendszeréről beszél, amely a nyilvánosan helyesnek tekintett magatartásunk alapján a közösség tagjává integrál bennünket, miközben a magánszféránkban folytatott életvitelünkbe és meggyőződésünkbe nem avatkozik be (Rawls 1993).

Nemcsak Rawls gondoskodó államának modellje nem alkalmazható az internetre, hanem Robert Nozick anarchista modellje sem. A minimális állam és az anarchia határvonalainak nagy hatású teoretikusa Nozick szerint (Locke nyomán) az állam szükségszerűen erőszakszervezet, mert még akkor is sérti az egyén jogait, ha az egyén minimális védelmének érdekében korlátozza annak természetes (önvédelmi) szabadságát (Nozick 1974). Márpedig az internet (főleg egyéni) felhasználóinak kiszolgáltatottsága az állam törvényes és informális beavatkozásaitól az interneten nem egy konkrét államtól való függésre vonatkozik. Hiszen bármely állam beavatkozhat a saját területén áthaladó internet szabadságába, és állami vezetők elmarasztaló vagy fenyegető nyilatkozatai révén akár globálisan is (MacKinnon 2012). Az internet területenkívülisége miatt nem egyetlen állammal kell kapcsolatba lépnie, hanem potenciálisan az összessel, miközben magának az internetnek nincs saját államisága. (Gondoljunk csak a brit és az amerikai titkosszolgálatok óriási mértékű internetmegfigyelő tevékenységére.) Az internet politikafilozófiai leírása tehát kibújik az állam klasszikus modelljei alól, amelyek az egyén és mindig egy konkrét állam közötti szerződés kontextusáról értekeznek. A legközelebbi lehetséges modell, amely az internetre mint politikailag releváns térre alkalmazható, az anarchia.

Az internet mint anarchia

Az internetfelhasználók sajátos viszonya a valós társadalmi intézményekhez, továbbá az internettel és a rajta működő online csoportokkal mint intézményekkel leginkább az anarchiához hasonlítható. Két értelemben is: az internet saját központi hatalom nélküli, önkéntes és önszerveződő jellege miatt, valamint az interneten kívüli, valós társadalmi rendszerekkel (ezek között más államokkal) való kapcsolata miatt. Ebben az értelemben az internet és a társadalmi rendszerek közötti viszony nem abban áll, hogy van egyfelől az internet, amely önmagában anarchikus, és van másfelől a nem anarchikus társadalom. Hanem az internet sajátosan anarchikus szerkezetével együtt összefonódik a társadalommal, nem különül el tőle; folyamatosan „felbukkan” benne. Politikafilozófiai értelemben ez azt jelenti, hogy a társadalommal való viszonyában az internet a természeti állapot anarchiája és a politikai, társadalmi szerződéses állapot között helyezkedik el. Ezt az alapvető ambivalenciát az tartja fenn, hogy bárhogy is alakul az online médiajog, a létrejövő szerződéses viszonyok az internettel sosem mint központi hatalommal köttetnek, hanem az internet egészének mindig csak valamely szegmensével. Ez a parciálisan szabályozott viszony politikafilozófiailag maga az anarchia. Nemcsak arról van szó tehát, hogy az internet szerkezete lényegileg anarchikus, hanem arról is, hogy a nem anarchikus (társadalmi) rendszerekkel való kapcsolata is anarchikusak.

Ha figyelembe vesszük az online kommunikáció *one-to-many*, *many-to-many* és *one-to-one* kapcsolatteremtési módjainak nagyfokú rugalmasságát (Szűts 2014) és az internetre jellemző, az összes korábbi médiumhoz képest ismeretlen mélységű interaktivitását, különösen annak aktív módozatait, amilyen a saját honlap és a blog (Deuze 2003), akkor az anarchikus szerveződési mód az online kommunikáció lényegi elemeként jelenik meg. Ezek a kapcsolatteremtési módok és az interaktivitás felborították azt a közlő és a befogadó közötti természetes hierarchiát, amely a sajtóra, a televízióra és a rádióra egyaránt jellemző: a „visszaszólás” lehetlenségét. Bertold Brecht az 1930-as években a rádió kapcsán, Jean Baudrillard negyven évvel később a tévé kapcsán figyelte meg, hogy bár ezek a médiumok sokakat elérnek, mégsem lehetnek a kívánt mértékben demokratikusak, mert szükségképpen egyirányú a közlés, amit kibocsátanak (Brecht 1932/2002, Baudrillard 1972/2002).

A Brecht és Baudrillard által megfigyelt kommunikációs hierarchia megbontása az internet felületein szükségképpen egy, a központi hatalmat kiküszöbölő közeggel gazdagította a kommunikáció történetét. Még akkor is, ha az interneten is vannak kapuőrök (moderáció, rendszergazda, oldalszerkesztés stb.), a kapcsolatteremtés hierarchiája lényegesen horizontálisabb, mint bármilyen korábbi médium esetében. Amilyen természetes, hogy a sajtó, a rádió és a tévé szinte lehetlenné teszi a befogadó visszaszólásának lehetőségét, olyan természetes ennek az ellenkezője az interneten (Heinrich & Weber 2014). Még akkor is, ha az internet részben megörököl tulajdonosi és hatalmi viszonyokat a valós társadalomból (McChesney 2013), részben meg új, az internet világán belüli hierarchiákat is képes létrehozni, lényegileg idegen tőle mindenféle felülről szervezés és centralizáló törekvés.

Összegezés

Alapvető decentralizáltsága és önszerveződő jellege miatt az internet politikaelméletileg leginkább az anarchia területének felel meg. Önszerveződése, állami, társadalmi, gazdasági és egyéni szereplőkkel kialakuló kapcsolatai etikailag releváns magatartások sorába kényszeríti az online felhasználókat, ám anélkül, hogy az interneten egészében véve létezne bármilyen általános etikai vagy politikai normarendszer. A feltöltői és letöltői tevékenység által a felhasználó az aktív és a passzív, az olvasó és a szerző helycseréjének folyamatos lehetőségét tapasztalja meg. A felhasználói szerepek lehetséges cseréjének ez a szimmetriája a feltöltött vagy letöltött tartalom hitelességének megteremtését követeli meg a felhasználótól. Ez a folyamat az internetes kommunikáció spontán etikai önmegalapozásának tekinthető, mindenféle önszerveződés normatív rendszerének. Az internet lényegi anarchista szerkezete nem zárja ki az online kommunikáció valamilyen átfogó felhasználói önképviselésének lehetőségét.

Irodalom

- Bartóki-Gönczy Balázs (2014): Kísérletek a hálózatsemlegesség szabályozására az Egyesült Államokban. In *Medias Res*, 1. sz., 107–128. o.
- Baudrillard, Jean (1972/2002): Requiem für Medien. In Günther Helmes & Werner Köster (Hrsg.): *Texte zur Medientheorie*. Stuttgart: Reclam.
- Bayer Judit (2005): *A háló szabadsága. Az internet tartalmának szabályozási problémái a véleménynyilvánítás szabadságának tükrében*. Budapest: Új Mandátum Kiadó & Zsigmond Király Főiskola.
- Brecht, Bertolt (1932/2002): Radio – eine vorsinstufige Erfindung. In Günther Helmes & Werner Köster (Hrsg.): *Texte zur Medientheorie*. Stuttgart: Reclam.
- Burján András (2010): Internetes politikai kampány. *Médiakutató*, ősz, 93–103. o.
- Deuze, Mark (2003): A web és a webes újságírás típusai. *Médiakutató*, ősz, 57–79. o.
- Heinrich, Ulrike I. & Rolf H. Weber (2014): Az új médiakörnyezet szabályozási kérdései. In *Medias Res*, 2. sz., 273–289. o.
- MacKinnon, Rebecca (2012): *Consent of the Networked. The worldwide struggle for internet freedom*. London: Basic Books.
- McChesney, Robert W. (2013): *Mi a baj a médiával? Az Egyesült Államok Médiapolitikája a 21. században*. Budapest: Complex Kiadó.
- Nádori Péter (2014): Megoldás a komment-dilemmára? A 2013-as brit Defamációs Törvény 5. paragrafusára. In *Medias Res*, 2. sz., 305–356. o.
- Nozick, Robert (1974): *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books.
- Price, Monroe E. (1998): *A televízió, a nyilvános szféra és a nemzeti identitás*. Budapest: Magvető.
- Rawls, John (1993): A helyes elsődlegessége és a jó eszméi. In: Ludassy Mária (szerk.): *Az angolszász liberalizmus klasszikusai. II.* Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.
- Szűts Zoltán (2012): Az internetes kommunikáció története és elmélete. *Médiakutató*, nyár, 7–18. o.
- Wolf, Robert Paul (1970/2009): Az anarchizmus védelmében. In: Bozóki András & Sükösd Miklós (szerk.): *Az anarchizmus klasszikusai*. Budapest: Mundus Kiadó.

Szilágyi-Gál Mihály (1971) az ELTE Művészetelméleti és Médiakutatási Intézetének adjunktusa. Filozófiai és politológiai tanulmányait az ELTE-n, a Közép-európai Egyetemen, Tübingenben és Debrecenben folytatta, ahol 2007-ben doktorált filozófiából. Legutóbbi publikációja a *Médiakutató*-ban: „Felszabadító határok. A *Content and Context of Hate Speech* című új kötetről” (2014. tavasz).